

LIBRIS

Denis Kambouchner

DESCARTES nu a spus...

Un inventar al ideilor false
despre autorul cărții *Discurs asupra metodei*,
cu detaliile necesare
și cu o încercare de apologie

Denis Kambouchner

DESCARTES nu a spus...

Un inventar al ideilor false
despre autorul cărții *Discurs asupra metodei*,
cu detaliile necesare
și cu o încercare de apologie

Traducere din limba franceză de Cristina Săvoiu

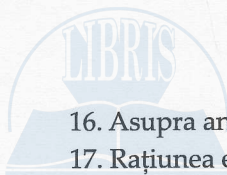
Tracus Arte

2016

Cuprins

<i>Nota traducătorului</i>	5
Cuvânt-înainte	7
Notă bibliografică	13
1. În școli nu se învață nimic folositor	15
2. Simțurile ne amăgesc	25
3. Numai ceea ce este clar și distinct este adevărat	33
4. Metoda constă în doar câteva reguli	43
5. Dumnezeu ar fi putut face ca 3 plus 2 să facă 4	51
6. „Gândesc, deci exist” este o mare descoperire	59
7. Sufletul omenească doar gândire pură care se oglindește pe sine	67
8. Mentea omenească nu are nevoie de corp pentru a gândi	75
9. Mentea omenească nu cunoaște nimic dincolo de ideile sale	83
10. Voința omenească este infinită	93
11. Omul trebuie să devină stăpânul și deținătorul naturii (folosindu-se de <i>mathesis universalis</i>)	101
12. Materia nu este nimic altceva decât întindere, adică spațiu	109
13. Fizica aproape că nu are nevoie de experimente....	117
14. Corpul omenească este o mașinărie și-atât	125
15. Sufletul nostru dispune de o forță prin care pune corpul în mișcare	133

16. Asupra animalelor avem toate drepturile	143
17. Rațiunea este lipsită de emoții	151
18. Niciuna dintre judecățile noastre practice nu este sigură	161
19. Morala perfectă nu este la îndemâna noastră	169
20. Generozitatea este sentimentul libertății	177
21. Politica trebuie lăsată în seama prinților	187
Scurtă apologie sub forma dialogului	195
Descartes – date biobibliografice	203

1

În școli nu se învață nimic folositor

După Montaigne și înaintea lui Rousseau, am putea fi ispitiți să credem că Descartes ar fi avut aver-siune față de școală; ori, cel puțin, ar fi socotit-o nefo-lositoare ori rău întocmită. Ca orice spirit cu adevărat modern, el s-ar afla „în total dezacord cu școala”.

Dovada: primele pagini din *Discurs asupra metodei*, așadar din prima lucrare pe care Descartes a publicat-o și, prin aceasta, din întreaga sa filosofie. Am petrecut, spune el, opt sau nouă ani „într-una din cele mai celebre școli din Europa”¹; am învățat acolo sumedenie de lucruri; pentru ca apoi să-mi dau seama că nu învățasem nimic cu adevărat „folo-sitor în viață”, și să mă văd „asemenea unui om care umblă de unul singur și în întuneric”².

Cel puțin, așa sunt prezentate lucrurile pe scurt. Mult prea succint însă.

Trebuie început cu examinarea obiectului. *Discurs asupra metodei de a călăuzi bine rațiunea și de a căuta adevărul în științe* este un fel de prefață la o culegere de trei „Eseuri” științifice, *Dioptrica* (despre vedere și optică), *Meteorii* (despre fenomenele atmosferice) și

1. *Discurs*, I AT VI, 5.

2. *Discurs*, II, AT VI, 16.

Geometria (despre probleme privind diferite feluri de curbe), alcătuiind o lucrare unică în genul său, publicată fără nume de autor la Amsterdam în 1637. Aceste „Eseuri” discută chestiuni arhicunoscute și deloc ușoare, cum ar fi aceea a curcubeului în *Meteorii* sau problema lui Pappus la începutul lucrării *Geometria*. Soluțiile oferite acestor probleme trebuie înțelese ca o dovadă a minții de excepție a autorului lor, îndeosebi a eficienței metodei după care acesta s-a călăuzit (cele trei tratate sunt „Eseuri ale acestei metode”).

În prefața sa – faimosul *Discurs* – , autorul¹ vorbește despre „căile pe care le-a urmat” de-a lungul cercetărilor sale menite căutării și aflării adevărului în diferitele domenii ale cunoașterii. El prezintă principale reguli ale metodei urmate, însoțindu-le cu o serie de considerații aparținând unei filosofii (metafizică, fizică, fiziologie) pe care însă nu o descrie. Scuzându-se de-a nu o face publică (motivul fiind recenta condamnare a lui Galilei), el vorbește totuși despre așteptările cărora ea le-ar putea răspunde, și despre modul în care roadele ei vor putea fi sporite.

Aceste date trebuie să ne dea ceva de înțeles: ele evocă în linii mari ceea ce ne-am putea aștepta să citim în titlul secțiunii asupra studiilor. Adică:

1) În dimensiunea ei autobiografică, această prefață este, inevitabil, succintă și simplificată. Descartes susține că „nu propune această scriere

1. În realitate, asupra paternității lucrării nu plana niciun mister. În privința *Meditațiilor*, ele vor avea ca titlu în latină (1641-1642): *Renati Des-Cartes Meditationes de Prima Philosophia...*, și în franceză (1647): *Les Méditations métaphysiques de René Descartes touchant la Première Philosophie...*

decât ca pe o povestire sau, dacă preferați, ca pe o fabulă”¹. Chiar dacă tot ce cuprinde ea este veridic (iar în chestiunile referitoare la gândire lucrul nu este chiar simplu de stabilit), scrierea va fi una puternic selectivă. De pildă, ea nu pomenește nimic despre două evenimente hotărâtoare din anii tinereții: întâlnirea cu fizicianul-matematician Isaac Beeckman în noiembrie 1618 și faimoasele vise din noaptea de 10 noiembrie 1619.²

2) Aceeași prefață – *Discursul* – este văzută ca semnalul întregii noi filosofii, pregătind terenul pentru publicarea ei. Ori, dacă această filosofie este pe de-a-ntregul rodul unei anumite metode, de bună seamă că această metodă trebuie să fie ea însăși una nouă, desigur nu sub toate aspectele ei (dacă, așa cum avea să scrie Descartes, nu există „nimic mai vechi decât adevărul”³, atunci nu există nici ceva la fel de vechi ca „bunul simț”, pe care această metodă îl cultivă și îl pune în practică)⁴, ci în exactitudinea concepției

1. *Discurs*, I, AT VI, 4.

2. Povestirea acestor vise, care au adeverit vocația lui Descartes, apare în AT X, 180-188; este un extras din *Vie de Monsieur Descartes / Viața Domnului Descartes*, cartea remarcabilă a lui Adrien Baillet (2 vol., Paris, 1691; reed. în 1 vol., Paris, ed. Des Malassis, 2012), vol. 1, pp. 80-86. V. Descartes, *Œuvres Philosophiques*, ed. De F. Alquié, Paris, Garnier, 1963 (reed. în 2010), vol. 1, pp. 52-61; *Étude du bon sens, La Recherche de la vérité et autres écrits de jeunesse*, ed. De V. Carraud și G. Olivo, Paris, PUF, 2013, pp. 99-114; *Œuvres complètes*, vol. 1 (*Premiers écrits. Règles pour la direction de l'esprit*), Paris, Gallimard-Tel, 2015.

3. Epistolă cu dedicație din *Meditații*, AT, IX, 6.

4. Această chestiune este tratată în *la IV Règle pour la direction de l'esprit / Reguli pentru îndrumarea minții (a IV-a)*.

sale. Această metodă și această filosofie sunt, cel puțin inițial, opera unei singure minți: ele trebuie prezentate ca atare, adică trebuie arătat cât de puțin datorează crearea lor unei învățături însușite anterior.

3) În același timp însă, pentru autorul acestui *Discurs*, nu este vorba despre a contraria nici printr-o ambiție nemăsurată, nici printr-o devalorizare prea accentuată a stării științelor sau a instituțiilor. Precauțiile sunt aici esențiale, iar Prima Parte nu va face excepție cu cât pentru ca filosofia sa să poată circula în continuarea, fie în Franța, fie în Europa catolică, autorul se bizuie încrezător pe bunăvoința și pe influența vechilor săi maestri iezuiți.

Să recitim, aşadar, aceste pagini faimoase: mai întâi că ele nu cuprind nimic stânjenitor la adresa studiilor pe care Descartes a fost silit să le urmeze. Autorul nu doar că pomenește colegiul regal de La Flèche ca fiind „una dintre cele mai faimoase școli din Europa”; ci adaugă:

Luând cunoștință de judecățile pe care ceilalți le făceau asupra mea, nu găseam să fi fost considerat inferior colegilor mei, deși printre ei erau câțiva destinați a lua locul profesorilor noștri.¹

Ceea ce ne face să revenim la sublinierea exigenței cu care erau aleși acești profesori. Care este, atunci, obiectul criticii? Nu atât materiile de învățământ (limbi, adică latina și greaca, fabule, istorii și opere morale, poezie, elocință, matematici, filosofie, fără a mai socoti ceea ce are legătură cu religia), care își

1. *Discurs*, I, AT, VI, 5.

au, fiecare, importanța lor, cât o anume promisiune de care acestea erau nelipsite. După cum rezultă din aceste rânduri de mare importanță:

Am fost hrănit cu literatură¹ încă din copilărie și, cum eram tot mai convins că prin ea puteam dobândi o cunoaștere clară și distinctă a tot ce este folositor vieții, aveam o extremă dorință de a o studia mai îndeaproape. Însă, îndată ce am terminat studiile după care, în mod obișnuit, ești primit în rândul învățaților, îmi schimbai în întregime părerea, căci mă găseam împiedicat de atâtea îndoieli și erori, încât mi se părea că, voind să mă instruiesc, n-am avut alt profit decât acela de a-mi fi descoperit din ce în ce mai mult propria neștiință.²

Ideea că, datorită studiilor, o minte bine înzestrată își descoperă anvergura propriei ignoranțe este un fel de loc comun pe care îl aflăm, de pildă, și la Montaigne³, însă a cărei sursă o găsim cel puțin la Socrate.⁴ În ceea ce privește „criza sceptică” ce ar fi pus stăpânire pe tânărul Descartes la ieșirea sa din colegiu sau universitate, nu suntem în posesia niciunui document care s-o adeverească. Ar fi mai îndreptățit să credem că stilizarea „fabulei” a avut de urmat acest parcurs.

1. „Literale” cuprind tot ceea ce se află în cărți, inclusiv în materie de știință.

2. *Discurs*, I, AT VI, 4.

3. *Essais / Eseuri*, II, 12 (*Apologie de Raimond Sebond / Apologia lui Raimond Sebond*), ed. Villey, p. 500 (A).

4. Despre cariera temei socratice a îndoielii la începutul epocii clasice, a se vedea lucrarea lui Gianni Paganini, *Skepsis. Le Débat moderne sur le scepticism / Dezbaterea modernă asupra scepticismului*, Paris, Vrin, 2008.